

Egy olvasástanítási módszer a pszichológus szemével

SZITÓ IMRE

A módszerek sokfélesége az oktatási rendszer sokszínűségét jelzi. A gyerekcsoportok eltérő képesség-összetételűek, a tanárok különböző kognitív (1.) stílussal és gyakorlati oktatásfilozófiával rendelkeznek. Ezeket az eltéréseket csak többféle módszer-együttes egyenrangú kínálatával lehet szakmai szempontból elfogadhatóan figyelembe venni. Egy módszert akkor tud felhasználni szakmai kompetenciával alkalmazni, ha megfogalmazza önmaga számára a módszer alapelveit is.

Most *Tolnai Gyuláné* olvasástanítási módszerének néhány jellemzőjét ismertetem annak alapján, hogy rámutatok, véleményem szerint milyen korszerű nevelés-lélektani elveket tartalmaz rejtett vagy szándékolt módon. Más szakember további más összefüggéseket tarthat benne lényegesnek. Alljon itt most egy kínálat:

Érzékletek közti kapcsolatok

A módszer úgy tanít, hogy figyelembe veszi az interszenzoros (2.) kapcsolatokat. A mondani — mutatni — csinálni didaktikai alapelveket Bruner fejt ki, amikor az enaktív, ikonikus és szimbolikus (3.) leképezésről beszél. Karakteres emléknymok és maradandó fogalmi struktúrák akkor épülnek ki, ha nemcsak egyik vagy másik szint működik az információfeldolgozásban, hanem mind a három. Tolnainé módszere például a rövid és hosszú magánhangzók differenciálását úgy erősíti meg, hogy külön mozdulatokat rendelt, a rövid és hosszú hangzókhoz, miközben a hangoztatás megtörténik. Mindez tanári bemutatással és a betű látványával társul. A gyerek az információt hallja, látja, elmozdítja. A mozgásos, a hallási és a látási ingerek segítik a hangok és betűk differenciálását, de az összekapcsolását is. Az összekapcsolásban azonban sajátos szerepük van a képi jeleknek.

Ikonikus és szimbolikus jelek, analógiás (4.) gondolkodás

Tolnainé módszere a verbális (5.) dominanciájú iskolába eredeti módon viszi be a képi jeleket, kép-rejtvény formájában. A kis és nagy, írott és nyomtatott betűket együttesen és sajátos rendszerben tartalmazó programfal a képek mellett nem szavakat, hanem csak a kezdőbetűket tartalmazza. Ezáltal a programfal elemi építőkövek egységét kínálja, melyben több ezer feladat van elrejtve, arra várva, hogy a gyerek felfedezze azt. A betűk és hangok összekapcsolásának fáradságos műveletét a képek találkozásának játékos tevékenysége váltja fel. A hangok és betűk szekvenciáját képekké alakítja, majd újra betűkké és szavakká változtatja a játék. A gyerek megtanulja a szavak képzését ikonikus

szintről irányítani, és jelezni tudja, mit kíván elmondani szimbolikus szinten. A kép felhasználása itt gondolati munkával társul, szemben azokkal az oktatási feladatokkal, ahol a kép nézegetése vagy ragasztása csak elemi ösztönzést vagy bonyolultsága miatt éppen hátrányt jelent a tanulás szempontjából. A kutatások kimutatták, hogy bizonyos (hátrányos kulturális helyzetű) népességi csoportokban a gyerekek, de még a felnőttek is inkább támaszkodnak a képi információkra, és az analógiás gondolkodást részesítik előnyben. A képek lerajzolt sorrendje a hangoknak megfelelő analóg szekvenciát hoz létre, s előáll a szó, ha a képi titkosírást megfejtjük. Ugyanezt a jellegzetességet tartalmazza a titkos beszéd, amikor a gyerekek szavakat, mondatokat, mondókákat magánhangzóik kiemelésével mondanak el. A magánhangzók sorrendje a jelentést hordozó nyelvi szimbólumok analógiás jelzésévé válik.

Emlékezeti segédeszközök

A módszer nagy gondot fordít az információk szervezésére. A kognitív pszichológia eredményei szerint az információk halmazát megfelelően „emészhetővé” kell tenni az információk szervezésével, hogy a figyelmet irányítani tudjuk, hogy a rövid idejű emlékezet és a munkamemória (6.) tovább tudjon dolgozni a kapott adatokon. A programfal az ABC-től eltérő funkcionális sorrendben, látható módon elrendezi képekhez rendelve a betűk 4 megjelenési formáját, feltüntetve a programozás típusait és az alapszavakban szereplő betűk számát. Az ilyen strukturált információegyüttes, mely állandóan a tanár és a gyerek szeme előtt van, lehetővé teszi a kommunikáció egyértelművé válását. Strukturált ingerkörnyezetet biztosít a tanulási nehézséggel küzdő gyerekek számára.

A hallási ingerek területén sajátos szervezési módok érvényesülnek: a magánhangzók versbe vannak szedve, így vers formájában hozzájuk rendelhető szisztematikusan 1-1 mássalhangzó, s mondóka formájában lehet gyakorolni a hangösszevonások különböző alakzatait. Sőt mindezt el is lehet énekelni. A hangösszevonással küzdő gyerek szorongásait és gátlásait az egyszerű, játékos halandzsabeszéd, a mondóka és a dallam ritmusa biztatóan oldja. Az ABC betűire komponált mondókák környezetismereti anyagot is tartalmaznak.

A dallam segít az emlékezetben megőrizni a magánhangzók szekvenciáját, a magánhangzókhoz rendelt mássalhangzók az összekapcsolás tapasztalatát teszik maradandóvá, a programfalon található képek a betűk elkülönülését és az azonos betűfajták egymáshoz tartozását sugallják a gyerekeknek, kognitív térképet (7.) szolgáltatva számára.

Az ilyen mnemonikus (8.) segédeszközök használatát kétezer éves múltja miatt egyes agykutatók elavultnak tartják. Azzal érvelnek, hogy az agy, a gyermeki agy is minden információt problémamegoldó gondolkodás révén sajátít el. Az agykutató azonban elsősorban az idegsejtek közötti kapcsolatokkal foglalkozik, és nem az emberi tanulás természetének egészével. A fenti állásponttal szemben az emlékezeti rögzítéssel foglalkozó angolszász oktatáskutatás a mai napig folyamatosan végez kísérleteket az emlékezeti segédeszközök hasznosságára vonatkozóan. Korszerűtlennek tartják az ilyen segédeszközöket azok a szakemberek, szaktanácsadók, akik nem tartalmi megfontolások, hanem divatszzerű orientációk révén követik az új módszereket, vagy pedig túlerőltetik a bruneri felfedezési tanulás szabályfelismerésre épülő jellegét. Másoknak viszont az esztétikai érzékét sérti a monodórák didaktikus jellege, minthogy összekeverik a gyakorlásra szánt etűdöt a hangversenyen előadott szonáttal.

A nyelvtanulás számtalan olyan lépést tartalmaz, ahol nem logikusan kapcsolódó információkat kell megjegyezni és egységbe szervezni. Erre alkalmasak lesznek az emlékezeti segédeszközök a jelenben és a jövőben is. Mindezt itt aggodalom nélkül el lehetett mondani, mert a módszer kialakítója könyvének címében is azt emeli ki, hogy anyanyelv tanításának módszere matematikai logikára épül.

Metakognitív készségek, heurisztikus gondolkodás (9.)

Miközben a gyerekek az anyanyelvet tanulják, matematikai gondolkodást igénylő programokat oldanak meg. Megtanulnak egy programozási metanyelvet (10.), amellyel feladatokat kapnak és feladatokat találhatnak ki egymás számára. A több ezer variációt tartalmazó programok egyszerűbb és bonyolultabb áttételekkel arra szólítják fel a gyereket, hogy keressen olyan szavakat, amelyekben egy vagy több meghatározott betű meghatározott helyen áll. A programok adása és a gyerekek által történő létrehozása a nyelvi tudatosságot nagymértékben fejleszti a betűk és hangok, majd később a mondatban szereplő szavak esetében egyaránt. A jelenkori pszicholingvisztikai (11.) kutatások éppen a nyelvi tudatosság növelésének, a metalingvisztikai (12.) készségek kialakításának tulajdonítják, hogy a gyerek egyre hatékonyabban bírta el a nyelvet. A metakognitív révén vezérli a gyerek saját tanulásának és a problémamegoldásnak a folyamatát, irányítja figyelmét, végzi el a hibák ellenőrzését. Az olvasáshoz és az íráshoz a program az önellenőrzés eszközeinek gazdag kínálatát nyújtja: a betűk helyének, darabszámának, sorrendjének, a szavak hosszának megállapításához és ellenőrzéséhez kulcstényező a szavakon belül a betűk sorszámozása. Az írásnál a kerítésforma, a karamboljáték, az alma berajzolása a betűbe mind a figyelem irányítását és az önellenőrzést szolgálják. Az önellenőrzés szisztematikus alkalmazását példázza az, hogy a gyerekek a következő algoritmus szerint is olvasnak szavakat: betűk hangoztatása, szótagolás, a teljes szó elolvasása, az egész mondat elolvasása.

A programutasítást meg lehet úgy adni, hogy konvergencia (13.) megoldást hívjon elő, de nagyobb

számban lehet úgy megadni, hogy divergens (14.) megoldásokat várjon a tanár a gyerektől. A saját szókincs felhasználásával ezáltal a gyerek kreativitása fejleszthető.

Belső motiváció

Az emberi önkitaljesedést hatékonyan a belső ösztönzéssel végzett, az intrinszc (15.) motiváción nyugvó cselekvések szolgálják, mert az ilyen cselekvések önmagukban hordozzák jutalmukat. Négy olyan intrinszc motivumot emelnék ki, melyeket az oktatáslelektan fontosnak tart, s amelyek a módszert jellemzik: a kompetenciamotívum, a kognitív egyensúly, az önkitaljesedés és a teljesítményszükséglet. A kisgyerekek a módszer segítségével különösen kompetensnek, kezdeményezőnek érezheti magát, hiszen olyan titkos beszédeket, nyelveket, monológokat tanul meg és alakít ki önmaga, amivel iskolán kívüli környezetét, barátait zavarba ejtheti, megrézfálhatja. A kognitív egyensúly megbomlását a képből, hangból és algoritmikus programba öltöztetett rejtvények sorozata idézi elő, a kíváncsiságot ébren tartja. Mivel a módszerben a mozgásos, a képi és a verbális információfeldolgozás módja egyaránt szerepet kap, így az eltérő tanulási stílussal rendelkező tanulók mindegyike többoldalúan fejlesztheti képességeit, a divergens feladatok révén rendszeresen felhasználhatja saját tapasztalatát, elősegítve ezzel az önkitaljesedést. A teljesítménymotivációt a módszer azzal tartja ébren az eltérő képességű gyerekek számára, hogy a képességszintnek megfelelő, de kihívást jelentő feladat egyaránt megtalálható benne. Ugyanarról a programfalról lehet adni optimális nehézségű feladatot a gyenge képességű és a tehetséges gyerekeknek.

Az a tanár, aki a Tolnainé-módszert alkalmazza, végezhet frontális osztálymunkát, de egyaránt szervezhet kiscsoportos és egyéni munkát a tanulók számára. Az idegen nyelvet tanító tanárok a siker reményében tehetnek kísérletet a módszer különböző megoldásainak átültetésére. A tanár legfőbb szerepe, hogy megértse a módszer alapelveit, alkotó módon adaptálja, fejlessze tovább a rábizott gyerekcsoport, valamint a saját szakmai, nevelésfilozófiai, etikai és gyakorlati céljainak megfelelően. A fenti alapelvek megfogalmazása talán hozzájárulhat a módszer lényegének alaposabb megértéséhez. Életképességét igazolni nem szükséges, mert értékeit és hasznát bizonyította már hatásvizsgálat, és több száz osztályban igazolta a gyakorlat.

✱

1. *kognitív*: megismerő, megismeréssel kapcsolatos
2. *interszenzoros*: érzékszervek közötti
3. *szimbolikus leképezés*: e nézőpont szerint az idegrendszer az információkat három módon kaphatja és raktározhatja: enaktív, vagyis mozgásérzékelés formájában, ikonikus, azaz képi úton, szimbolikus alakban, tehát matematikai és nyelvi jelek, szavak, mondatok formájában
4. *analógiás gondolkodás*: hasonlóság révén teremt összefüggést, nem ok-okozati kapcsolat alapján
5. *verbális*: nyelvre támaszkodó
6. *munkamemória*: az információt néhány másodpercig megőrző rövid idejű memóriához képest hosszabb ideig, percekig megtartja az adatokat és összehangolja a régi ismeretekkel, valamint a cselekvéssel